

ԼԵՋՈՒՐԱՐՆԱԿՆԵՐ

ՕՏՈՒԳՈՐԱՐՆԱԿՆԵՐ ԿՅՈՒՆՈՑՈՒԹԻՒՆԵՐ

(Հարմարութիւն)

2. Հայ. էլէւն, իշխել բառէն, = ի նախդիր, հնգեր. *en + պարսկերէն xka- «սիրելի, համեմ հայ. աշխարհ = հայաբ. xšaθa «էլէւնութիւն», ուրեմն էլէւն «պարսկի մէջ տիրող», Հունգ. ispadn (իշպան) «գաւառի մը նախարար, սասիկան» բառ իս ոչ անմիջապէս ալ. županü բառէն փոխ առնուած է, այլ իբր խառնուած բառ՝ իրեն առաջին վանկին մէջ հայ. էլէւն բառին կը համապատասխանէ, իսկ երկրորդ վանկին մէջ ալ. žu-panü բառին:

Հայ. նըրա «գաւառ, որ կը կառավարուի» (եւ županü = հնգեր. *gēupānos, ժուպանի առաջնորդ) կը համեմատուի Brugmann IF. 11, 111 հետեւ. Հատ ընդունելի կերպով սկի. gōpā «պաշտպան» եւ աւետ. gūfra «խոր Ժածկուած», ԳՍԻՔ՝ κοίλωμα γής, միջդ. kobe «ախոռ, վանդակ», ագո. coja «խոց, քնատալու տեղ, բառէն հիւս. kofe «խոց, տապալար, հիւզ, անջրպետ, արհեստ հետ, որ բառը հնգեր. *gēupā, guptós եւայլն նախա. մեկերու հետ» տարածուած է սիւր. gubbā fossa, fovea, ուսկից հայ գոթ. եւ լիւի. Կըրա «շէնք մը չիւրի համար, խոռոչ, սպիւր. γοδ «չիւր» բառերու մէջն ալ, ինչպէս եւ կը կարծեմ, նախա. յուն. *γυπα (գուպա) մեկէն:

3. Կարելի է արգելք, կը հարցնեմ ես, ԴՏԻՍ. բառը ալ (aj) *dexter, յուն. δεξιός, լատ. dexter, հիւս. desinū, հիւր. dext, ԳՐԻՒ. taihsua (կ. տեհսվա), լիւս. deszine (կ. դեշինէ), ալ. dasina (կ. դաշինա), ՀՏԻՔ. daksina բառերուն հետ կապել: Այս, կարծեմ, որովհետեւ հայ. ալ (aj) բառը հնգեր. *odks՝ որովհետեւ պլա-կերպութիւն մը կ'երեւի ինծի թէ ըլլայ հնգեր. *deks մեկին, զոր ուրիշ հնգեր. լեզուներ ցոյց կու տան:

4. Հ. յ. Կարա- (սեւ. կատուոյ, կամ կատուի, արջ). Hübschmann Arm. Gramm. 1, 307 կը խօսի այս բառին վրայ, կարծելով, թէ սիւր. qattu բառէն փոխ առնուած ըլլայ, որ նոյնպէս օտար բառ մըն է:

Ըստ իմ կարծեաց՝ Հ. յ. Կարա- մեկը սկզբնաբար սեւ. եզ. էր *կար ուլդ. եզ. մեկին Այս Հ. յ. *կար նախահայ. *kalosին՝ սեւ. եզ. մեկը սկզբնաբար *կատայ էր եւ *կատալ, իբր սեւ. եզ., միայն երկրորդական եւ այսպէս այժմեան սեւ. եզ. մեկը սկզբնաբար խառնուած մեկ մըն է այս երկրորդական *կարա եւ սկզբնական *կարդ սեւ. եզ. մեկերուն, որ սեւ. եզ. կարաոյնէ՝ ու եւ այ սեւ. եզ. կրկնա. մեկերով՝ եզու յետոյ ուլդ. եզ. հոյճով Կարա, որմէ՝ ու վերջապէս ինքեմը՝ փոխ առնուած է յետոյ սիւր. qattu (արաբ. Կ) մէջ qitt վերջաւոր ըլլալին, եւ ոչ հայաբանի:

Հիմայ, ինչպէս եւ կը մտածեմ, նախահայ. մէջ *katus (կատու) նախամեւ. մ'ունեցող կարա բառը անմիջապէս կեղտերէն լեզուներէն փոխ

առնուած է, այն ժամանակ, երբ հայերն այլ եւս այժմեան Հայաստանին ընկալիչներ չէին, իսկ կեղտացիք ալ՝ հայերուն նոյնպէս աւելի մեծ յաւարաբերութիւններ ունէին նոյապէս:

Այս մասածութիւնն բոլորովին ապահով կ'ընէ այն երեւոյթը, որ միայն զաղղ. լեզուն ունի Catto, իրերէն cat, կեմ. cath, կորն. kat, իսկ բոլոր ուրիշ լեզուները, որոնք աճեն նոյնպէս՝ միջնորդաբար կամ անմիջնորդաբար՝ կեղտերէն լեզուներէն փոխ առած են, աւելի տարբեր մեկեր ունին լատ. cattus, catta 'Kater, Katze, կատու ար. եւ իք. (ուշ ժամանակի բառ, հմմտ. Sittl, Archiv für lat. Lexicographie 5, 113) յուն. xátta, նրգ. Kalze, հրգ. kazza, kataro 'Kater', մանգղ. kitte եւ այլն (հմմտ. մասնաւոր. Kluge Paul և Braune Beiträge 14, 585 հետ.) հիւս. koteli Katze, kotúka Katze, լիւս. kate, լեւտ. katins, հպ. calto Katze'. Հնգեր. արմատը այս բառին էր *qal «աղ կենդանեաց, լատ. calulus եւայլն, իսկ միայն կեղտերէն լեզուներու մէջ ընդունեցաւ իրեն նշանակութիւնը՝ կատու», որ մեկով եւ նշանակութեամբ տարածուած է յետոյ աճէն տեղ (հմմտ. Walde, Lat. etym. Wörterb. 105):

5. Հայ. սառն, ցուրդ եւ ցուլեմ բառերը (հմմտ. Spr. Abh. հատար 2 ցուրդ բառի տակ): Այս երեք հնգեր. բառերը մէկ կարգ կը կապեն, որովհետեւ նմանապէս արմատներուն կը պատկանին՝ հակառակ նշանակութեամբ եւ Դ: Լ բաղաձայնական փոփոխութեամբ: Նոյն սկզբնաւոր բաղաձայն ունեցող ցուրդ եւ ցուլեմ բառերուն հնգեր. համապատասխանող նախաձայնը *skh էր, ինչպէս ցեւ. սք, որ ցեւ. = հնգեր. *skhel (լիւս. skeliu «նոյր» և հիւս. skilja «նոյր», ԳՐԻՒ. skilja «մաքործ») ցոյց կու տայ, յոյ (սարմ.) ալ = *skhākhos է հնգեր. նախալեզուի՝ s շարժականով, իսկ սիւր. cākha, նրգ. šax, լիւս. szaká = հնգեր. *khākhā եւ ըստ Bartholomae Studien zur idg. Sprachgeschichte 2, 41 ս. Hübschmann, Arm. Gramm 1, 499 եւ այսպէս ցուրդ ալ հնգեր. skhōrδος է, ինչպէս արդէն ցոյց տաւած է Spr. Abh. յիշ. տեղը, իսկ ցուլեմ (հմմտ. նաեւ Scheffelowitz BB. 28, 289) բառին արմատը ցուլ = հնգեր. skhol- հնգեր. kelō կամ kēlō (Hirtl մօտ kelō, kalō) արմատին կը պատկանի (լատ. calēre, calidus, caldus, լիւս. szylit, sziltas, հրգ. lāo, նրգ. lau):

Նոյն ձայներով՝ ինչպէս սառն Դ-ով եւ «ցուրդ ըլլալ» նշանակութեամբ՝ ունինք հիմայ ցուրդ բառը = հնգեր. *skhōrδος, զոր արմատը

է Հունգ. մէջ ժողովրդական առասպելն՝ Kacor király, թիւգալացի Kacor (կածոր) ու կատու (իսկ անգլոսական բառը մաճ. մէջ է maeska կ. մաճկ) Կերմ. լեզուն առնուած խառնուած բառ մըն է, Katze et Katerէն *Katzer, եւ ձայնաւորական դաշնակալութեամբ (Vocal-harmonie, մաճ. hangzöilleszedés) Kacor, Կ. կածոր, ուր միայն է Կ. Ի ձայնը հին արատաւորութեամբ են, իսկ ու եւ ճիշդ արեւմտեան նոր Հ. յ. որմէքը ունին:

ուրիշ հնդեւր. լեզուներու մէջ լ-ով ալ կը գտնուէր, Տճմա. սկր. cīciras 'ցով, ցաւար, ավ. saratō 'ցուրտ, հիւշ. hela (*helia) 'եղեամն, հնդկ. slota 'ձմեռ, slana 'եղեամն, լիւ. szalna 'նոյրը, száli 'ցրտանալ, szálas 'ցուրտ, նշ. hal 'ցամաք ցրտացնալ, եւ. հնդեւր. l-ով սառն, սառնած բաւերէն զատ' հիւշ. liarn 'խիտ սառուցեալ սրտաքին երեք ձեան, լիւ. szarna 'նոյր, հորն. Hornung 'փետրուար, եբգ. grosser und kleiner Horn (մեծ եւ պզտիկ հորն) 'յառնուար եւ փետրուար, Ըստ Woodի (Am. Journ. Phil. 21, 178 հետեւ. տ. 1A. 13, 122) սկր. qarad 'աշուն, եւ լիւ. szilus 'օգոստոս, ալ հնդեւր. *kelē 'առք բլլալ, սրմասին կը պատկանին Լատ. calidus -dho-ով և *caidhos, հնդ. զաւի. տեղացի տնուր Callia (sc. aquae) Niedermann BB. 25, 76 հետեւ. Walde Lat. etym. Wörterb. 85.

6. Ինչպէս որ՝ ըստ Pedersenի, յոյն (սեւ. եզ. յոյն) *ja'ni, *janién, իսկ ձեռն- *ma'ru-k', *maruk 'էն էն, նոյնպէս ալ հայեր, բայց, հօր, ձեր' յոյնի եւ ձերս- բառերուն յ եւ ու (= առ-)-ին նման յ եւ 0 ունին, որովհետեւ ըստ իմ կարծեացս՝ հայեր = հնդեւր. putēr (գրեթէ արձաձ առ-ով՝ ըստ Osthoffի), ք. patēr, բայց ամենից առ-ով, եւ այս ձեւէն նախահայ. *հառքի, *հառի, *առիք, *հայր եւ *հայրք-էն հայեր Տճմա. գ. ու. օրքոս = *atsros, *atsr, *atr, *art, որ եւ որք ըստ Pedersenի, նոյնպէս այլ ալ = հնդեւր. *anēr եւ այս ձեւէն նախահայ. *ainir, *ajnr, ուսից այլ, իսկ առ = հնդեւր. *anrós, եւ այս ձեւէն նախահայ *anr, ուսից առ, տ. Pedersen, Armenisch und die Nachbarsprachen՝ նոյնպէս հօր = հնդեւր. *putrós: Բայց նախահայ. ի մէջ օտը ընդունեցաւ ու սեւ. եզ. ի վերջաւորութիւն եւ. եղաւ. *հառք-ը, *հառք-ը, *հառք, *հառք = հօր. Ինչպէս կը տեսնենք, հայ եւ հօր ձեւերուն բացառութիւնը Holger Pedersenի երկու ձայնական օրէնքին կը հետեւին: Կենցճ երկու մեր հայերէն գրքը, նշանաւոր դանիացի հայագէտը:

(Շարունակելի)

ՀՈՒՆԻՍ ՈՐՈՐԹՈՒՆԵՐՆԵՐ

ՔՄԱԿՆԵՐՈՐ ԿՈՂՈՐԴԱԿՆ ՄՆԱԼԸ

MSL. Ժ. Կ. հատորին մէջ էջ 243—245 հին պաւերէն gasi 'առք' բառին առթիւ խօսելով, ուսուցչապետն Meillet կը գնէ նոր ձայնական օրէնք մը, որուն համեմատ նախատառ քմական մը կը փոխանակուի կոկորդալանով, ինքն բառին մէջ կայ որեւէ չլսակոյն մը. այսպէս լիւ. žasis ձեւին կը համապատասխանէ հայ. gasi 'առք', հայ. dzvėzda 'աստղ' ու լեւ. žvazda, լիւ. žvaigždė, հայերէն. swaigstan: Այս օրէնքը աւելի կը հաստատեն սեւական լեզուները. յայտնի է որ սեւական հասարակաց ց ձայնը արաբական շատ բարբառներու մէջ դարձած է յ եւ յեւայ ալ չ. այս փոփոխութիւնը կը պատահէ մասնաւորապէս մոլորակներ բարբառներու մէջ. Բայց մարքերէն մէջ երբ բառը որեւէ

չլսական ձայն մը կը պարունակէ, այս փոփոխութիւնը տեղի չ'ունենար. այսպէս մարքերէն կ'ըսուի ցնչ. 'ընկողը', փոխանակ յ յ ցնչ. կամ մարքերէն gēns 'սեւ' փոխանակ جنس jēns եւն: Հայերէնն ալ ունի ինչ-է ձեւեր՝ որ այս օրէնքին հպատակ բառաւ է. մեր լեզուին մէջ հնդեւր. ցն ձայնը է եւ ի ձայններուն քով դարձած է լ, ինչպ. վեր, վերջ, վիշ, միտի բացառութիւնը ինչ-է ձեւն է, որուն դէմ պիտի սպասուէր *վնչ. արդ. այսպիսի փոփոխութիւն մը տեղի չէ ունեցած յ ձայնին պատճառաւ:

Մէյէի այս օրէնքին ի հաստատութիւն կ'աւելցընենք գաւառական տարրիկնալ ձեւ. մը, որուն բացատրութիւնը տալ գտուար էր մինչեւ այսօր: Յայտնի է որ հին Ըրազմէ բառը նոր հայ բարբառներու մէջ ք ձայնէն զերեւելով դարձած է լեւաշ, եւ գրեթէ այս ձեւով ալ կը միայլ բոլոր հայ բարբառներու մէջ. այսպէս օրինակ՝ Տփ. Աղլ. Լեւաշ, Խրք. Ըրաշ, Ըրաշ (սեւ. Ըրաշի բաց. Ըրաշի), Գոր. Ըրաշ, Ան. Ըրաշ, Սն. Ըրաշ, Գրք. Ըրաշ եւն:

Բայց ասանց ամենուն դէմ Ալանքէզի բարբառը կը հանէ առաջ (բաղաձայնով սխալ բառի մը քով առաջ)՝ ձեւը. կրտսր կարծուի լմէ բառակցորի ջ՝ ձայնաշրջութեամբ ջ գաւառայէ յեւայ վերջնատառ. իսկ նմանողութեամբ դարձած է ք. Բայց այս մեկնութիւնը սխալ է: Բառը Մէյէի վեւրի օրէնքին հպատակող գեղեցիկ օրինակներէն մէկն է. քմական լ (= լ) իր աստիճանի կոկորդալանին է վերածուած ազգեցութեամբ բառին ներքին շ ձայնին:

Թարգմ. 1905 յուլիս 5:

ՀՐԵԶՆՅՆ ԱՃՈՒՆԻՍ

ՄԱՆԵՆԱՐՈՍԱԿԱՆ

Das armenische Hymnarium.

Studien zu seiner geschichtlichen Entwicklung.

Տակաւին ոչ որ ձեռնամուխ եղած էր շատ րոկնայի պատմութեան մը կերպարանքը նոյն իսկ ոտուրագներ: Ահա այս պատմութեան լեյքնելու առաջին բառականն աւելի յայտնի փորձն է զոր կ'ընծայէ Ներսէս Տէր-Միկայէլեանի Հեղինակին դիտումն եղած է բուսաբանը 1. Այսօրուս շաւրակնայի կերպարանքն եւ ասոր կապած զանազան խնդիրները (1—28). 2. Այսօրուս շաւրակնային հնունքներն եւ առաջին կերպարանքը եւ նոյնին կրած փոփոխութիւնները, որ է բնիկ կանոնի պատմութիւնը (29—62) 3. Աւանդութիւնը շաւրակնայի հեղինակներու ընտանիք (աւանդած նիւթը, տանգութեան ինչ բանի վրայ յեցած բլլալը եւ պատմական-մասնաւորական քննադատութեան մ'առջեւ ինչպիսի յարգ ունենար 63—104). Մատենանի վերջն կցուած է յաւելուած մը՝ ուր կը խօսուի Ներսէս Հնորհայեանի անդրդալանային վերջն եկող ածանցյալին վրայ (105—110).

1. Որչափ ալ առաջին մասը մեկալ երկու մասերէն համաձայն երեւայ, համամատարար աւելի